

УДК 342(477)

I. В. Макарова, молодший інспектор навчального відділенняОдеське училище професійної підготовки працівників міліції
ГУМВС України в Одеській області,
21-й км Старокиївської дороги, м. Одеса, 65025, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено проблематиці реформування вітчизняної пенітенціарної системи в аспекті створення в Україні інституту пробації. Проаналізовано перспективи створення системи пробації у зв'язку з такими проблемами, як: 1) визначення мети та сутності пробації в Україні; 2) деякі аспекти побудови служби пробації на базі кримінально-виконавчої інспекції та 3) підготовка суспільства до змін у практиці виконання покарань. Зроблено висновки про наслідки створення системи пробації в Україні.

Ключові слова: покарання, пробація, кримінально-виконавча інспекція, соціальна робота, ресоціалізація.

Кримінально-виконавча політика — один із найважливіших напрямків державної політики, що визначає порядок виконання кримінальних покарань, встановлює їх мету, регламентує діяльність державних органів та громадськості у цій сфері. Проблеми виконання кримінальних покарань цікавлять не тільки науковців та практичних працівників пенітенціарної системи, але, мабуть, усіх без виключення людей, оскільки це проблеми усього суспільства, і їх не можна уникати або залишати поза увагою. У будь-якому випадку процес відбування покарання через певний проміжок часу набуває свого логічного завершення. Від ефективності впливу кримінально-правових заходів на злочинця багато в чому залежить, чи буде він у подальшому становити небезпеку для суспільства.

Згідно з чинним законодавством України, держава взяла на себе зобов'язання щодо забезпечення необхідних умов для виправлення і ресоціалізації засуджених [5; ст. 7]. Проте, щоб здійснити таку можливість, потрібен індивідуальний підхід до правопорушників та цілеспрямоване проведення з ними соціальної роботи, що успішно доведено досвідом багатьох зарубіжних країн — системою пробації.

В Україні започаткована і триває законодавча робота над створенням національної моделі системи пробації. Так, 26.11.2008 р. за ініціативою народного депутата України В. Швеця у Верховній Раді України були зареєстровані проект Закону України “Про пробацію” № 3412 та проект Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації кримінального законодавства та організаційно-правових передумов впровадження пробації)” № 3413. 28.11.2008 також було зареєстровано проект Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації кримінального законодавства шляхом впровадження пробації)” № 3413—1, за ініціативою народного депутата О. Фельдмана.

Прошло вже немало часу, але і на законодавчому, і на теоретичному рівні маємо низку невирішених питань. Однією з найважливіших проблем є визначення змісту, який вкладається у саме поняття пробації.

Сутність національної моделі пробації впливає, по-перше, із зарубіжного досвіду її застосування та історії її розвитку, а по-друге, — безпосередньо із мети її створення в Україні.

Тому спершу треба визначитися, навіщо нам потрібен цей інститут, яка ціль його впровадження: 1) створити в українській пенітенціарній системі “інститут права зарубіжних країн”, обумовлений модною тенденцією гуманізації покарання; 2) створити реально діючу систему пробації з метою введення ефективних механізмів виконання покарань, запровадити якісну соціальну роботу з правопорушниками, направлену на їх ресоціалізацію.

Відповідь на це питання очевидна. У зв'язку з цим недоцільно розглядати пробацію лише як вид кримінального покарання та як спеціальну службу, хоча, на жаль, таке бачення цього інституту відображене у Концепції реформування кримінальної юстиції, затвердженій Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 [3]. Це призводить до звуження змісту цього поняття, а також до непорозуміння у позиціях авторів законопроекту з представниками різних державних органів, що у майбутньому на практиці може негативно позначитися на призначенні та виконанні заходів пробації.

Так, у зауваженнях Верховного Суду України щодо проектів законів про пробацію звертається увага на те, що передбачена проектом можливість призначення пробації одночасно з засудженням особи до покарання у виді громадських або виправних робіт погіршить становище цих осіб, що пояснюється тим, що суд, розглядаючи справу, призначає покарання, яке є достатнім для виправлення засудженого [2].

Проте, відбування покарання у виді громадських або виправних робіт, не передбачає цілеспрямований вплив на особистість засудженого, який, не зважаючи на призначені судом обов'язки, потребує змін та допомоги. Тому покладання на цю категорію засуджених обов'язків, передбачених пробацією, необхідне, в першу чергу, в інтересах самих засуджених. Адже пробація — це більше соціальне відновлення, що супроводжується певними обмеженнями та заборонами, ніж покарання. До того ж проектом передбачається, що обов'язок виконувати безоплатну суспільно-корисну роботу не покладається на осіб, що відбувають покарання у виді громадських та виправних робіт, тому взагалі не зрозуміло, в чому полягає погіршення їхнього становища [7; ст. 9].

Аналогічні зауваження Верховний Суд України зробив щодо одночасного застосування пробації із звільненням від відбування покарання з випробуванням та умовно-достоковим звільненням від відбування покарання, оскільки це призведе до “подвійної пробації”. Якщо ж розглядати пробацію ширше, ніж вид покарання, і врахувати, що це багатоаспектне поняття, що включає в себе систему впливу на особистість правопорушників через застосування до них певних наглядових, соціальних, виховних та профілактичних заходів, таких суперечок виникати не буде, так як мова йде не про подвійне покарання та збільшення обов'язків засудженої особи, а про вдосконалення вже існуючих покарань за допомогою застосування до них заходів пробації.

Крім того, впровадження у національну правову систему інституту кримінально-виконавчого права зарубіжних країн має відбуватися з урахуванням особливостей пенітенціарної системи України та її історичного розвитку. Наша держава зробила значні кроки у бік гуманізації кримінального покарання, що передбачено Кримінальним кодексом України 2001 року. Таким чином, у нас склалася власна система покарань, і це не означає, що є потреба повністю їх замінити. У судовій системі України вже є певний досвід звільнення особи від відбування покарання з випробуванням та умовно-достокового звільнення від відбування покарання, а отже, склалася певна судово-практика. У зв'язку з цим доцільніше, з урахуванням зарубіжного досвіду застосування пробації, зробити виконання цих покарань ефективнішими, удосконалити їх.

В залежності від спрямованості служби пробації можна надати відповідь на ще одне важливе питання: чи повинна зазначена служба бути новим окремим органом, чи її потрібно створити на базі кримінально-виконавчої інспекції шляхом покладання на неї нових функцій. Концепцією реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженою Указом Президента України № 401/2008 від 25 квітня 2008 року, передбачена організація діяльності кримінально-виконавчої інспекції на засадах пробації [4]. У висновку Головного науково-експертного управління на проект Закону України про пробацію зазначається, що в реальних економічних умовах України краще замість створення нового органу покласти нові функції на вже існуючі органи виконання покарань [1].

Отже, потрібно визначитися, якими стануть наслідки надання кримінально-виконавчій інспекції функцій служби пробації: чи не буде таке реформування простою зміною назви одного органу на інший? Треба врахувати, що історично склалося так, що працівники кримінально-виконавчої інспекції не є соціальними робітниками, отже, не можна зробити однозначний висновок щодо їх готовності до здійснення соціальної роботи, навіть за умови їх перепідготовки. Так, офіцер пробації має глибоко аналізувати проблеми правопорушника, намагаючись зрозуміти його та допомогти вийти з тієї ситуації, в яку він потрапив, направити його на відшкодування завданих збитків та поновлення у статусі повноправного члена суспільства, виховати в нього позитивні риси характеру, що неможливо зробити лише залякуванням та каральними заходами. З самого початку кримінально-виконавчій інспекції не властиві функції служби пробації, що вперше виникла під впливом гуманістичних ідей як можливість ресоціалізації осіб, а одним із обов'язків офіцера пробації передбачалося надання порад правопорушникам та дружнє ставлення до них. І хоча у міжнародній практиці застосування пробації відбулося зміщення акцентів з “ресоціалізації правопорушників” на “захист суспільства за допомогою їх ресоціалізації” [8], очевидно, що держава має проводити у цьому напрямку максимально ефективні заходи заради забезпечення інтересів суспільства. Лише за таких умов можливе досягнення таких цілей кримінального покарання, як виправлення засуджених та попередження рецидивної злочинності. Тому, на мій погляд, доцільніше створити окремий новий орган з власними повноваженнями і функціями, а не покладати нові функції на “старі” органи.

Отже, зміст пробації та мета її створення в Україні — це питання, які мають бути вирішені першочергово. В залежності від відповіді на них можна приймати рішення про те, яким чином формувати службу пробації та які покладати на неї функції.

Для створення національної моделі пробації дуже важливо “підготувати ґрунт” — суспільство до змін у практиці виконання кримінальних покарань, оскільки лише за умови, коли громадяни розуміють цілі покарання і вважають його справедливим, можливе ефективне та результативне здійснення кримінально-виконавчої політики. Суспільство має зрозуміти, що і від нього також залежить, кого воно буде виховувати: потенційних злочинців чи повноцінних громадян. Нерідко суспільство своїм ставленням до засуджених не залишає їм іншого вибору, крім повернення до протиправного життя. Якщо громадськість буде не готова до сприйняття пробації, не зрозуміє її цілей, а система поглядів на злочинців не зміниться, ми не можемо в повній мірі розраховувати на успішну діяльність майбутньої служби пробації. У зв'язку з цим необхідно підвищувати правову обізнаність серед громадян, поширювати ідеї концепції пробації та проводити роз'яснювальну роботу.

Сподіваючись на економічний розвиток та процвітання нашої країни, треба наголосити на такому перспективному напрямку діяльності служби пробації, як проведення соціальної роботи у місцях позбавлення волі. Особливо це стосується категорії осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк, оскільки вони мають бути підготовлені до повернення у нове життя, що дуже важко зробити в умо-

